

Εκπαίδευση

Φυσικές Επιστήμες

Κοινωνικές και Ανθρωπιστικές Επιστήμες

Πολιτισμός

Επικοινωνία και Πληροφόρηση

Πολιτισμός Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά Εθνικός Κατάλογος Άυλης Πολιτιστικής...

Η τέχνη της ξερολιθιάς

Αιτητής:

ΔΕΕΕ : Διεθνής Ένωση για τη διεπιστημονική μελέτη της Ξερολιθιάς – τομέας Κύπρου

Ενδιαφερόμενες κοινότητες:

(σχετικοί φορείς και συνεχιστές του στοιχείου)

Τοπικοί φορείς:

Κοινοτικά συμβούλια, τεχνίτες, αγρότες και άλλοι κάτοικοι ορεινών και ημιορεινών περιοχών όπου εντοπίζονται ξερολιθιές: Πιτσιλιά, Σολέα, Μαραθάσα, κρασοχώρια Λεμεσού, οικισμοί Ακάμα (π.χ. Κοιλάνι, Βάσα, Βουνί, Κάθικας, Πάνω και Κάτω Αρόδες, Ίνεια, Δρούσεια, Ανδρολίκου, Νέο Χωρίο Πάφου, Πολύστυπος, Ασκάς, Άλωνα, Πλατανιστάσα κ.ά.)

Διεθνείς Οργανώσεις:

SPS: Société scientifique internationale pour l' étude pluridisciplinaire de la Pierre Sèche (ΔΕΕΕ : Διεθνής Ένωση για τη διεπιστημονική μελέτη της Ξερολιθιάς)

International terraced landscapes Alliance

DSWA Dry stone Wall Association

Πεδίο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς:

παραδοσιακές χειροτεχνίες

γνώσεις και πρακτικές για τη φύση και το σύμπαν

παραδοσιακές αγροτικές κατασκευές

Έτος εγγραφής:

2015

Γεωγραφική Κατανομή:

Ξερολιθιές απαντούν στην ύπαιθρο, στο αγροτικό τοπίο και σε οικισμούς, και στις ιστορικές περιοχές των αστικών κέντρων. Η κατανομή στην Κύπρο εστιαζόταν παραδοσιακά στην ύπαιθρο και σε συγκεκριμένες κατασκευές στα «αστικά κέντρα». Σήμερα στις περιοχές που βρίσκονται υπό τουρκική κατοχή, οι κατασκευές αυτές έχουν σε μεγάλο βαθμό εξαφανιστεί. Στις περιοχές που ελέγχονται από την Κυπριακή Δημοκρατία, αυτές έχουν διατηρηθεί, κυρίως στην ύπαιθρο.

Σήμερα διασώζονται σε μεγαλύτερο βαθμό στις ορεινές περιοχές της Κύπρου (Πιτσιλιά, Σολέα, Μαραθάσα) και ημιορεινές περιοχές (Κρασοχώρια Λεμεσού, οικισμοί Ακάμα) και σε μικρότερο στις πεδινές (Κάμπος Μεσαορίας, οικισμοί Λάρνακας) και τα παράλια. Ο μεγαλύτερος αριθμός ξερολιθικών κατασκευών

Διαδικασία Εγγραφής

Λευκαρίτικο Κέντημα

Τοιαπιστά

Μεσογειακή Διακροφή

Δαντέλα "ππίλλα"

Δαντέλες "βενίς" ή "πιπτωτές" και αθηνίτικη ολόπλουμη δαντέλα

Η τέχνη της καλαθοπλεκτικής / ψαθοπλεκτικής

Το καπουθκίτικο ψαθί

Η τέχνη της ξερολιθιάς

Αρκατένα κουλούρια

Το Καρναβάλι της Λεμεσού

Η πανήγυρη του Κατακλισμού

Θέατρο Σκκών - Καραγκιόζης

Έθιμα του παραδοσιακού κυπριακού γάμου

"Φυθκίτικα" - Κεντήματα του αργαλειού της Φύτης

Δαντέλα "φερβολιές"

Παραδοσιακή αγγειοπλαστική κόκκινου τηλού

Εφυαλωμένη κεραμική της Λαπήθου

(τοιχών, αλωνιών, διαβάσεων, υποστατικών) και καλύτερα διατηρημένων εντοπίζεται στις ημιορεινές και ορεινές περιοχές της Λεμεσού και Λευκωσίας: περιοχές Πιτσιλιάς, Μαραθάσας και Κρασσοχωριών Λεμεσού.

Σύντομη περιγραφή:

Η τέχνη της ξερολιθιάς αναφέρεται στην κατασκευή κτισμάτων με λίθους χωρίς κανένα συνδετικό κονίαμα (εν ξηρώ). Οι ξερολιθικές κατασκευές είναι άλλοτε έντονα ορατές, όπως εκτεταμένα εντυπωσιακά σύνολα βαθμιδωτών καλλιεργιών, και άλλοτε διακριτικές και ταπεινές, όπως γεωργοκτηνοτροφικής χρήσης κτίσματα. Ωστόσο, είναι πάντα καλαίσθητες και φιλικές προς το περιβάλλον. Επίσης, η ξερολιθιά συνδέεται με έθιμα και πρακτικές που σχετίζονται με την παραδοσιακή οργάνωση του αγροτικού κυρίως χώρου, με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα κάθε περιοχής (ορεινής, ημιορεινής, παράλιας) και με τη λειτουργία της κατασκευής. Οι ξερολιθικές κατασκευές διαμορφώνονται σύμφωνα με τη γνώση των πετρωμάτων, των φυσικών φαινομένων και της διαχείρισης της φύσης.

Αναλυτική περιγραφή:

Στον κυπριακό χώρο, η τέχνη της ξερολιθιάς έχει τις καταβολές της στην αρχαιότητα: διαχωριστικοί και αναλημματικοί τοίχοι της ελληνιστικής περιόδου (2ος αιώνας π.Χ.), οχυρώσεις στους αρχαίους οικισμούς, οδικά δίκτυα (από τον 5^ο αιώνα π.Χ.), έργα διαχείρισης νερού (πρώτα πηγάδια 8.200 π.Χ.), σύστημα συλλογής του νερού σε στέρνες, ρωμαϊκά υδρευτικά δίκτυα κ.ά. Στη δόμηση των τοιχωμάτων χρησιμοποιείται συνδυασμός μεγάλων λίθων με μικρότερους αναλόγως του γεωλογικού πετρώματος της περιοχής καθώς και το είδος ή τη χρήση της κατασκευής. Σε περιορισμένες περιπτώσεις κυκλώπειας τεχνικής χρησιμοποιούνται ογκόλιθοι. Η κορυφή της περιφραξής καλύπτεται σε ορισμένες περιπτώσεις με ακανθώδεις θάμνους και κλαδιά, σε άλλες περιπτώσεις, όπως στα δήματα νερού, χρησιμοποιούνται θάμνοι για το πίσω μέρος της κατασκευής. Για ανώφλια σε εσοχές, περάσματα και θυρώματα, χρησιμοποιούνται μακρόστενοι ολόσωμοι λίθοι ή /και ακατέργαστα κορμόξυλα και για την κατασκευή θυρωμάτων, σανίδωμα ή/και δεμμένα κλαδιά. Οι οροφές υποστατικών διαμορφώνονται αναλόγως της περιοχής είτε με δώματα από διαδοκίδοις από ακατέργαστα κορμόξυλα δέντρων ή θάμνων, πλακοειδείς λίθους και χώμα, είτε με αμπελόκλαδα. Σε ορισμένες περιπτώσεις απαντά ξερολιθική κατασκευή οροφής, ιδιαίτερα σε καμίνια, από πλακοειδείς λίθους σε εκφορικό σύστημα.

Αναφορικά με τα εργαλεία, η προεργασία του χωραφιού, η μετακίνηση και η συσσώρευση λίθων γίνεται με «κούσπο», «τσάπα», «φκυάριν» και «βουρνιά». Η εξόρυξη διενεργείται με «λιβέριν» και μικρό ή μεγάλο σφυρί («μάτσα» / «ματσίν»). Ακολουθώς, η επεξεργασία γίνεται με «μαρτέλλιν», «κουσπίν» και «σμιλάριν». Για σκληρά πετρώματα, χρησιμοποιούνται για το σπάσιμο / διαχωρισμό της πέτρας «σφήνες» και «καλέμια». Σε περίπτωση σπασίματος ογκόλιθων καίγονταν λάστιχα.

Η μεταφορά της πέτρας, ως πρώτη ύλη για την κατασκευή ξερολιθιών, γινόταν παλαιότερα σε ξύλινες σανιδωτές θήκες, τα «πετροσανίδα». Η στάθμη, το επίπεδο και η θέση ελέγχονται με «γωνιά» και «φάδι». Κατά την κατασκευή της ξερολιθιάς, οι μάστορες φορούν ποδιά («προσέρκιν») και επωμίδα («πινώμιν»). Για την κατασκευή χρησιμοποιούν ράμματα, ξύλινες σφήνες, βοηθητικά στοιχεία και ξύλινα ικρίωματα.

Κοινωνικές πρακτικές:

Η ξερολιθιά συνδέεται με έθιμα και πρακτικές που σχετίζονται με την παραδοσιακή οργάνωση του χώρου, με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα κάθε τόπου (ορεινός/ημιορεινός/παράλιος, αγροτικός/αστικός, ιδιωτικός/δημόσιος) και τη λειτουργία της κατασκευής (καμίνια, αλώνια, λιθόστρωτα, δόμες). Εκφράζει τον χώρο που θεωρείται φυσικός, μόνιμα ή εποχιακά κατοικήσιμος. Η τεχνική δεν προσφέρεται για τον αστικό κατοικήσιμο χώρο, όπου η δόμηση είναι πιο επεξεργασμένη και μνημειωδέστερη.

Κτίσματα από ξερολιθιά, όμως, παρουσιάζονται ενταγμένα και σε οικισμούς ως βοηθητικοί χώροι αγροτικής δραστηριότητας της οικίας. Στον αστικό χώρο, η ξερολιθιά χρησιμοποιείται σε έργα υποδομών (δίοδοι νερού, αντιστηρίγματα δρόμων κ.τ.λ.) ή αναπτύσσεται σε τόπους που παραπέμπουν στη φύση (παραποτάμιες περιοχές). Διαχωριστικοί τοίχοι και σωροί λίθων χρησιμοποιούνται στην ύπαιθρο για την οριοθέτηση της γης και για την διάκριση ιδιωτικού/δημόσιου χώρου. Τοιχώματα και έντεχνης μορφής λιθοσωροί καθώς επίσης οριζόντιες ξερολιθικές στρωματώσεις αξιοποιούνται για την πρόσβαση – διάβαση – προσπελασιμότητα των αγροτικών περιοχών και, σε συνδυασμό με τη διαρρύθμιση του δικτύου διαβάσεων, σε οικισμούς.

Η κατασκευή της ξερολιθιάς είναι συλλογική εργασία και απαιτεί συντονισμό μεταξύ των τεχνιτών και των κατοίκων των κοινοτήτων. Είναι κοπιαστική εργασία, που όμως γίνεται ευκολότερη με τη συνεργασία μεταξύ των ανθρώπων, από τη μεταφορά των πρώτων υλών μέχρι το κόψιμο της πέτρας, την τοποθέτηση των λίθων και τη διεκπεραίωση της απαιτούμενης εργασίας για την ολοκλήρωση μιας ξερολιθιάς. Επομένως, η διαδικασία συμβάλλει στην κοινωνική συνοχή των τοπικών κοινοτήτων και στην ενίσχυση των μεταξύ τους δεσμών.

Γνώσεις και πρακτικές για τη φύση και το σύμπαν:

Οι ξερολιθικές κατασκευές συνδέονται άμεσα με τη γνώση των πετρωμάτων και των φυσικών υλικών, και γενικά με τη γνώση του περιβάλλοντος χώρου (κατεύθυνση και ένταση των ανέμων και της βροχής, κίνδυνοι διάβρωσης, κατολισθήσεων, πλημμύρας κ.τ.λ.). Κατά την κατασκευή των ξερολιθικών κατασκευών λαμβάνονται υπόψη αυτοί οι παράγοντες, οι οποίοι διαμορφώνουν και βελτιώνουν τις φυσικές τοπικές συνθήκες.

Οι ξερολιθικές κατασκευές συνδέονται άμεσα με την οργάνωση του παραγωγικού χώρου των αγροτικών κοινοτήτων. Οι ίδιοι οι αγρότες ενδιαφέρονται τόσο για τη δόμηση νέων ξερολιθικών κατασκευών όσο και για τη συντήρηση των υφιστάμενων. Η τεχνική αφορά απλές κατασκευές (διαχωριστικούς και αναλημματικούς τοίχους, επιστρώσεις δρόμων) ή πιο σύνθετες (ποικίλα αγροτικά κτίσματα για αποθήκευση, επεξεργασία προϊόντων, σταβλισμό ζώων, πρόχειρη στέγασση ανθρώπων, παραγωγή προϊόντων και δομικών υλικών). Η τεχνική χρησιμοποιείται, επίσης, για όλες τις εγκαταστάσεις που συμβάλλουν στην αποστράγγιση, την άρδευση και την ύδρευση των γαιών. Η τεχνική της ξερολιθιάς προτιμάται για τα τεχνικά πλεονεκτήματά της, που βασίζονται στις λειτουργικές ιδιότητες της δόμησης εν ξηρώ (ισοθερμία, ρύθμιση του αερισμού και της υγρασίας), αλλά και στο γεγονός ότι οι ξερολιθικές κατασκευές δεν απαιτούν ιδιαίτερα τεχνικά μέσα. Η χρήση της ξερολιθιάς αραιώνει αισθητά μετά τα μέσα του 20ού αιώνα με την παρακμή της αγροτικής κοινωνίας, τη μηχανοποίηση της γεωργίας και τη χρήση νέων μεταφορικών μέσων.

Σε διεθνές επίπεδο η συμβολή της ξερολιθιάς στην οργάνωση και τη συγκρότηση τοπίων και ταυτοτήτων υπογραμμίζεται όλο και περισσότερο: αναγνωρίζεται η αξία της ξερολιθιάς για το φυσικό περιβάλλον, τη διαχείριση του εδάφους και των υδάτινων πόρων, την ολοκληρωμένη υπόσταση των παραδοσιακών οικισμών και τη διάσωση της ιστορικής παράδοσης, ενώ ταυτόχρονα προβάλλεται ο ρόλος της ξερολιθιάς ως μαρτυρία του ανθρώπινου μόχθου στην προσπάθεια διασφάλισης καλλιεργήσιμης γης και του νερού και της επιβιώσής του. Οι δυνατότητες για αποκαταστάσεις και νέες κατασκευές αυξάνονται, ενώ η ζήτηση για τέτοιες κατασκευές επεκτείνεται σε νέους τομείς δραστηριοτήτων (πρωτογενής παραγωγή, προστασία περιβάλλοντος, διατήρηση και εμπλουτισμός της βιοποικιλότητας, πολιτισμικός και οικολογικός τουρισμός κ.ά.), που κινούνται στο μεταίχμιο παράδοσης και νεωτερισμού, τεχνικής και καλλιτεχνίας.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία:

- Γιώργος Κωνσταντίνου και Ιωάννης Παναγιώδης, *Κύπρος και Γεωλογία, Επιστήμη – Περιβάλλον - Πολιτισμός*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου (Λευκωσία, 2013).
- Magda Ohnefalsch Richter, *Ελληνικά Ήθη και Έθιμα στην Κύπρο*, Πολιτιστικό Κέντρο Marfin Laiki Bank (Λευκωσία, 1994, 1997).
- Άνθιμος Πανάρετος, *Κυπριακή Γεωργική Λαογραφία*, Έκδοση Συνεργατικής Κεντρικής Τράπεζας (Λευκωσία, 1967)
- Γεώργιος Χ. Παπαχαραλάμπους, *Η Κυπριακή Οικία*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών (Λευκωσία, 1968).
- Αναστασία Πήττα και Αντωνία Θεοδοσίου, *Οικισμοί του Ακάμα - Αρχιτεκτονική*, Ίδρυμα Λεβέντη (Λευκωσία, 1996).
- Αναστασία Πήττα και Αντωνία Θεοδοσίου, *Κύπρος - Η Τέχνη της Ξερολιθιάς*, Ίδρυμα Λεβέντη (υπό έκδοση, 2015)
- ΠΟΑΚ (Παγκύπριος Οργανισμός Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς), *Οι Λαϊκοί Τεχνίτες της Κύπρου* (Λευκωσία, 1981).
- ΠΟΑΚ (Παγκύπριος Οργανισμός Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς), *Το Πολιτιστικό Τοπίο της Κύπρου*, Πρακτικά Συμποσίου (Λευκωσία, 1997, 2000).
- Τμήμα Πολεοδομίας και Οικίσεως, *Ξερολιθικές Κατασκευές της Κύπρου* (Λευκωσία, 2007).

Επικοινωνία:

Αντωνία Θεοδοσίου

Μέλος της κοινής γραμματείας της Διεθνούς Ένωσης για τη διΕπιστημονική μελέτη της Ξερολιθιάς (SPS: Société scientifique internationale pour l' étude pluridisciplinaire de la Pierre Sèche)

Τηλέφωνο: 22511397

Φαξ: 22442128

Email: theodosiua@cytanet.com.cy

Αναστασία Πήττα

Εκπρόσωπος της Κύπρου στη Διεθνή Ένωση για τη διΕπιστημονική μελέτη της Ξερολιθιάς (SPS: Société scientifique internationale pour l' étude pluridisciplinaire de la Pierre Sèche)

Τηλέφωνο: 22421447

Φωτογραφικό Αρχείο

Culture Intangible Heritage Intangible Heritage of Cyprus

The art of drystone

Applicant:

SPS (Société scientifique internationale pour l'étude pluridisciplinaire de la Pierre Sèche) – Cyprus Section

Communities concerned - Bearers of the element:

Community councils, craftsmen, farmers and other villagers of mountainous and semi-mountainous areas where dry stone constructions are found: Pitsilia, Solea, Marathasa, the Limasol wine-villages, Akamas settlements (e.g. Kilani, Vasa, Vouni, Kathikas, Pano and Kato Arodes, Inia, Drousia, Androlikou, Neo Chorio Pafou, Polystypos, Askas, Alona, Platanistasa amongst others).

The technique of drystone also concerns members of international organisations (e.g. SPS: Société scientifique internationale pour l'étude pluridisciplinaire de la Pierre Sèche, International terraced landscapes Alliance, DSWA Dry stone Wall Association), environmental and folklore organisations, local community associations, professional groups (such as architects, civil engineers, archaeologists, biologists, environment scientists and specialists, geologists and hydrologists), academic institutions and governmental departments.

Domain of Intangible Cultural Heritage:

Oral traditions and expressions

Social practices, rituals and festive events

Knowledge and practices concerning nature and the universe

Traditional craftsmanship

Other(s): traditional rural constructions

Date of inscription:

2015

Geographical location and range of the element:

Drystone constructions in Cyprus are traditionally found in the rural landscape and in specific constructions in urban centres. Today they are preserved in a better condition in the mountainous areas of Cyprus (Pitsilia, Solea, Marathasa) and in semi-mountainous areas (the wine villages of Limassol, Akamas settlements) and to a lesser extent on the plains (Mesaoria plain, Larnaca settlements) and the coastal areas. The highest number of drystone constructions (walls, yards, passages or crossings, various farm buildings) and those best preserved are found in the mountainous and semi-mountainous areas of Limassol and Nicosia: Pitsilia, Marathasa and Limassol wine villages.

Brief Description:

Drystone building refers to the construction of buildings using stones without any binding mortar. It is associated with practices related to the traditional country planning mainly of the rural areas, with the specific character of each area (mountainous, semi-mountainous, and coastal) and with the function of the

Lefkara Laces or Lefkaritika

Tsiattista Poetic Duelling

Mediterranean diet

"Pipilla" Needle Lace

"Pittota" or "Venice" embroidery needle lace (reticella type)

Basketry and straw-mat making

Reed-mat weaving from Kapouti

The art of drystone

"Arkatena" artisanal rusks

Limassol Carnival

The "Kataklysmos" Fair (celebrating Pentecost)

Shadow Theatre - Karagiozis

Cyprus Traditional Wedding Customs

Fythkiotika - Fyti embroideries on a weaving loom

Fervolites Lace

Traditional Red Clay Pottery

Glazed Pottery of Lapithos

construction. Drystone constructions are formed according to the knowledge of the properties of the rock and natural materials and the need to tackle natural phenomena. They constitute vital constructions for preventing landslides and floods, for fighting desertification and preserving biodiversity.

The technique can be applied to simple constructions (such as partition and retaining walls, road surfacing) or more complex ones (such as farm buildings for the storage of produce or for processing, animal housing, temporary housing). It is also used for all installations used for land drainage, irrigation and watering. Drystone is preferred due to the advantages of dry construction (insulation, adjustment of ventilation and humidity), but also due to the fact that dry stone constructions do not require any particular technical means. Nowadays, farmers themselves are showing an interest both in building new drystone constructions as well as preserving the existing ones.

The construction of drystone is a collective activity and requires coordination amongst craftsmen and village inhabitants. It is an arduous work which becomes easier when there is collaboration and team work, from the transportation of the raw materials to the cutting of the rock to the laying of the stones and the completion of a dry stone construction. Therefore, this procedure contributes towards strengthening ties between inhabitants and reinforcing the social cohesion within local communities.

At international level, drystone constructions are assuming greater importance in planning landscapes, and forming identities; moreover, their valuable contribution to the natural environment, to the management of land and water resources and to the preservation of historical tradition is acknowledged. Finally, as a technique it offers solutions for restorations and new constructions in various fields of activities hovering between tradition and modernity, craft and artistic creation.

Contacts:

Antonia Theodosiou, Architect, Member of the Conjoint Secretariat of SPS

Address: 4, Lipertis Street, Aglantzia 2121, Nicosia

Phone number: +357 22511397 / +357 99418982

Fax number: +357 22442128

Email address: theodosioua@cytanet.com.cy

Anastasia Pitta, architect engineer – researcher, representative of Cyprus in SPS

Address: P.O.Box. 25144 Nicosia 1307, Cyprus

Phone number: 00357-99528912—00357 22421447

Fax number: 00357-22455572

Email address: a.pitta@cytanet.com.cy

Photo Gallery

